

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Методичні рекомендації

щодо запровадження безбар'єрності освітніх
послуг у закладах загальної середньої освіти

Розроблено в рамках Національної стратегії зі
створення безбар'єрного простору в Україні
за ініціативи першої леді України Олени Зеленської

освітня
безбар'єрність

Зміст документу

1.	Міжнародні документи й нормативно-правові акти	3
2.	Організація фізичної безбар'єрності закладу загальної середньої освіти	8
3.	Організація безбар'єрного освітнього середовища	10
3.1.	Організація безбар'єрного освітнього середовища для учнів з порушеннями когнітивного розвитку	10
3.2.	Організація безбар'єрного освітнього середовища для учнів з порушеннями мовлення	14
3.3.	Організація безбар'єрного освітнього середовища для учнів з порушеннями слуху, зокрема учнів зі зниженим слухом, з кохлеарними імплантами	18
3.4.	Організація безбар'єрного освітнього середовища для учнів з порушеннями зору	23
3.5.	Організація безбар'єрного освітнього середовища для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку	28
3.6.	Організація безбар'єрного освітнього середовища для учнів з порушеннями опорно-рухового апарату	32
4.	Організація соціально-психологічної безбар'єрності в закладі загальної середньої освіти	36

Міжнародні документи й нормативно-правові акти, що є основою для надання безбар'єрних освітніх послуг

В основі змін системи освіти щодо надання безбар'єрних освітніх послуг і розвитку інклюзивного навчання лежать насамперед міжнародні документи – декларації та конвенції, що ухвалює Організація Об'єднаних Націй (ООН), яка понад півстоліття є визнаним міжнародним законотворцем у сфері освіти.

Основним документом, що забезпечує право людини на освіту на міжнародному рівні, є Загальна декларація прав людини (1948). Декларація стверджує принцип недискримінації та проголошує право кожної людини на освіту – здобуття певного обсягу знань, культурних навичок, професійної орієнтації.

Положення Декларації отримали подальший розвиток у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (1966). Пакт передбачає права кожної людини на обов'язкову й безоплатну початкову освіту, а також на поступовий перехід до безоплатної середньої та вищої освіти.

На усунення й запобігання дискримінації в освітній сфері спрямована Конвенція з подолання дискримінації в освіті (1960). Вона підкреслює необхідність подолання дискримінації як бар'єра на шляху до здобуття освіти.

Одним з ключових документів ООН, де значна увага приділяється праву дитини на освіту, є Конвенція про права дитини (1989). Важливим аспектом Конвенції є визнання права на освіту дітей з особливими освітніми потребами, а саме з порушеннями інтелектуального розвитку, складними / комбінованими порушеннями. Документ визначає, що такі діти мають вести повноцінне й достойне життя, мають право на ефективний доступ до послуг у сфері освіти.

Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю (1993) визначають шляхи реалізації права рівних можливостей на здобуття освіти особами з інвалідністю, зокрема в умовах інклюзивного навчання. Документ наголошує на обов'язковості освіти осіб з інвалідністю. Така освіта є невіддільною частиною системи загальної освіти. Держава має впроваджувати інклюзивне навчання й забезпечувати гнучкість освітніх програм, надавати якісні навчальні матеріали, покращувати підготовку педагогічних працівників.

Європейська соціальна хартія (1996) розглядає питання забезпечення права осіб з інвалідністю на самостійність, соціальну інтеграцію, участь у житті суспільства. Це право має забезпечуватися незалежно від віку, характеру й походження інвалідності.

Міжнародним документом у сфері захисту прав людей з інвалідністю є Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006) та Факультативний протокол (2006) до неї. Україна, ратифікувавши Конвенцію у 2009 році, зобов'язалася визнавати право осіб з інвалідністю на освіту без дискримінації. У системі загальної освіти передбачено надання необхідної підтримки для полегшення ефективного навчання, сприяння невиключеності осіб з інвалідністю через інвалідність із системи загальної освіти. Рекомендовано забезпечувати інклюзивну освіту на всіх рівнях упродовж усього життя й розумне пристосування з урахуванням індивідуальних потреб осіб з інвалідністю.

Забезпечити інклюзивну та якісну освіту на рівноправній основі закликає й Інчхонська декларація (2015). Документ зобов'язує держави надати кожній людині можливість здобувати освіту впродовж усього життя. Ця Декларація лягла в основу освітніх завдань у межах Цілей сталого розвитку (2015). Указом Президента України визначено завдання забезпечувати дотримання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року.

В основі змін системи освіти щодо надання безбар'єрних освітніх послуг і розвитку інклюзивного навчання лежать насамперед міжнародні документи – декларації та конвенції, що ухвалює Організація Об'єднаних Націй (ООН), яка понад півстоліття є визнаним міжнародним законотворцем у сфері освіти.

Конституція України гарантує доступність і безбар'єрність усіх видів освіти в державних і комунальних закладах освіти. Найбільш вразливою щодо безбар'єрності в освіті є категорія осіб з інвалідністю.

Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (1991) регламентує діяльність держави щодо створення особам з інвалідністю правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав. Такі права мають забезпечуватися через підтримку їхніх можливостей нарівні з іншими громадянами в освіті, праці, культурі, фізичній культурі та спорті.

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012) визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації. Це сприяє забезпеченню рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина, зокрема в освіті.

Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» (2015) врегульовує питання безбар'єрності через забезпечення доступності закладів освіти всіх рівнів. Незабезпечення такої доступності розцінюється як порушення обов'язкових регламентних вимог і небезпека для споживачів послуг, які надають ці заклади.

Указ Президента України «Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні» (2020) визначає необхідність створення рівних можливостей для всіх груп громадян під час здобуття освіти, професійної діяльності, суспільного життя.

Безперешкодний доступ до будівель, приміщень закладу освіти для дітей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення визначають Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності (2015).

Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (2021) сприяє створенню безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики.

Закон України «Про освіту» (2017) гарантує право здобувати освіту впродовж усього життя та право на доступність освіти. Держава має створювати умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів. Зокрема, йдеться про створення інклюзивних та/або спеціальних груп і класів. Передбачається виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти. Документ гарантує доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, які надає держава.

Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020) окреслює умови й державну підтримку доступності загальної середньої освіти. Основою безбар'єрності визначено рівність умов і доступу до здобуття загальної середньої освіти, заборона дискримінації, забезпечення територіальної доступності й організація інклюзивного навчання для учнів, які мають особливі освітні потреби. Цим Законом передбачено урізноманітнення форм здобуття загальної середньої освіти.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» (2021) передбачає створення умов для безбар'єрності здобуття освіти учнями з особливими освітніми потребами на рівні з іншими здобувачами освіти. Ідеться про забезпечення доступності території закладів освіти, будівель, споруд і приміщень, забезпечення універсального

дизайну або розумного пристосування з урахуванням індивідуальних потреб і можливостей учнів.

Державним стандартом початкової освіти (2018) для усунення бар'єрів надання освітніх послуг передбачено цикли (1–2 і 3–4 класи), що враховують вікові особливості розвитку й потреби дітей. Такий підхід дає можливість забезпечити подолання розбіжностей у досягненнях, спричинених різною готовністю до здобуття освіти.

Державний стандарт повної загальної середньої освіти (2020) одним з ціннісних орієнтирів для реалізації мети базової середньої освіти виділяє забезпечення рівного доступу кожного учня до освіти без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу. Для спеціальних закладів і спеціальних класів (груп) закладів загальної середньої освіти в стандарті передбачено години для корекційно-розвиткової роботи. Напрями та змістове наповнення цієї роботи визначаються з огляду на особливості психофізичного розвитку учнів з особливими освітніми потребами.

Для забезпечення безбар'єрності розроблено Державні будівельні норми (ДБН), які впливають або безпосередньо регулюють створення безбар'єрних просторів для надання освітніх послуг. ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення» визнають рівні права на використання житлових будинків і громадських будівель та споруд, зокрема закладів освіти, різними верствами населення, включно з маломобільними групами. Також визначено норми стосовно будівництва й реконструкції закладів освіти та благоустрою територій. ДБН В.2.2-3:2018 «Будинки та споруди. Заклади освіти» пропонують конкретні рекомендації та вказівки щодо забезпечення доступності й організації інклюзивного освітнього середовища в закладах освіти.

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення умов безбар'єрності, енергоефективності та вимог цивільного захисту» (2023) регулює питання проєктування і будівництва, відновлення пошкоджених об'єктів, зокрема й закладів освіти, на засадах безбар'єрності. Це можливо через дотримання вимог містобудівного законодавства, будівельних норм, нормативних документів, обов'язковість застосування яких встановлена законодавством, щодо забезпечення доступності й безпечності об'єктів для маломобільних груп населення, зокрема осіб з інвалідністю.

Питання безбар'єрності освітніх послуг у галузі загальної середньої освіти актуалізовано в Концепції нової української школи (2016). Безбар'єрність передбачається не лише в змісті освітніх програм, а й у ключових підходах до освітнього процесу, який будується на основі дитиноцентризму й універсального дизайну.

Професійний стандарт (2020) за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» містить інклюзивну компетентність. Ця компетентність дозволяє педагогам створювати безпечне та здорове освітнє середовище. Цьому сприяє внесення до програм підвищення кваліфікації та в зміст неформальної освіти педагогів питань доступності, безбар'єрності й інклюзивного підходу в освіті. Отож не менше ніж 10 % загальної кількості годин підвищення кваліфікації педагогічних працівників обов'язково спрямовується на вдосконалення знань, умінь і практичних навичок у частині роботи з учнями з особливими освітніми потребами.

2. Організація фізичної безбар'єрності закладу загальної середньої освіти.

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

При проектуванні, будівництві нових і реконструкції, реставрації, капітальному ремонті наявних закладів освіти обов'язковим є повне забезпечення вимог доступності, зручності, інформативності й безпечності.

Якщо в наявних будівлях і спорудах неможливо повністю забезпечити вимоги доступності, зручності, інформативності для потреб осіб з інвалідністю, здійснюється їхнє розумне пристосування.

У ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення» встановлено загальні положення щодо забезпечення доступності будівель і споруд, їхнього розумного пристосування з урахуванням потреб маломобільних груп населення, які конкретизуються в інших будівельних нормах з урахуванням специфіки об'єкта нормування.

Ці норми поширюються на проектування, будівництво нових і реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт наявних житлових будинків та громадських будівель і споруд, а також на їхнє розумне пристосування з урахуванням потреб маломобільних груп населення.

Також вимоги до проектування та будівництва нових і реконструкції наявних будівель закладів загальної середньої освіти та пристосування їхніх приміщень, що входять до складу будівель іншого призначення, визначено ДБН В.2.2-3:2018 «Заклади освіти».

При цьому ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення» мають ширшу сферу дії, оскільки поширюються на реставрацію, капітальний ремонт і розумне пристосування.

Ці рекомендації розроблено на основі вищезазначених державних будівельних норм, вони містять основні вимоги доступності, їх також рекомендується застосовувати при поточному ремонті й доброустрої (встановленні тимчасових споруд).

Рішення щодо об'єктів повинні враховувати вільний доступ для всіх груп населення, зокрема маломобільних. При цьому ці рішення не мають обмежувати умов життєдіяльності інших груп населення, а також ефективності експлуатації будівель. З цією метою елементи будівель і споруд мають бути універсальними для використання всіма групами населення. Необхідність застосування спеціалізованих елементів, що враховують специфічні потреби осіб з інвалідністю, встановлюється за умови відсутності варіантів універсальних елементів.

2. Організація фізичної безбар'єрності закладу загальної середньої освіти.

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Питання доступності закладу освіти необхідно розглядати комплексно, забезпечуючи доступність прилеглої до об'єкта території (зокрема, паркувальних місць, шляхів руху), входів / виходів (вхідних груп), вертикальних і горизонтальних шляхів руху всередині об'єкта, приміщень (зокрема, санітарно-гігієнічних), а також укриттів. Усе це є складовими частинами доступності об'єкта.

З детальними рекомендаціями щодо доступності закладів освіти, підготовленими Всеукраїнським громадським об'єднанням «Національна Асамблея людей з інвалідністю України», можна ознайомитися за посиланням.

3.1. Організація безбар'єрного освітнього середовища для учнів з порушеннями когнітивного розвитку

Основними бар'єрами у навчанні в учнів із затримкою психічного розвитку (далі – ЗПР) є труднощі взаємодії з одним або декількома членами родини, у шкільному або соціальному середовищі; труднощі в прийнятті особистих рішень.

У зв'язку з цим підтримка учнів із ЗПР в освітньому процесі передбачає:

- відповідність меблів особливим потребам учнів;
- виявлення психологічної готовності учнів до уроку, створення емоційного фону уроку;
- використання спеціальних засобів корекції з урахуванням специфіки порушень;
- оптимізацію темпу роботи й динаміки втомлюваності;
- створення умов для активної діяльності учня на уроці;
- розвиток спостережливості, досвіду практичної діяльності, формування навичок і вмінь самостійно опановувати знання й користуватися ними;
- виявлення найбільш типових прогалин у знаннях з метою поступово заповнити їх і не допустити посилення відставання цих учнів від інших учнів класу;
- стимулювання активності на уроках, підтримку навіть незначних успіхів і зосередження на цьому уваги інших учнів;
- створення атмосфери позитивного та дружнього ставлення й постійної підтримки;
- врахування недостатнього вміння засвоювати знання, а отже, особливо на перших етапах навчання, використання наочності й докладного пояснення;
- врахування труднощів орієнтування в завданні;
- адаптацію інструкцій з урахуванням особливих освітніх потреб та індивідуальних труднощів учнів;
- підвищення мотивації навчальної та пізнавальної діяльності засобами постійної підтримки та стимулювання;

- зменшення кількості завдань, залучення до роботи з такими дітьми спеціалістів школи – логопеда, психолога, спеціаліста лікувальної фізкультури тощо;
- проведення занять з розвитку всіх видів сприймання, особливо зорового та слухового, на базі яких розвиваються вищі психічні функції;
- зміцнення працездатності, вміння зосереджувати увагу й цілеспрямовано працювати під час корекції розвитку та навчання;
- розвиток навчальної мотивації, бажання вчитися, віри дитини у власні сили, що можливо завдяки усвідомленню й оцінці реальних досягнень;
- необхідність домогтися зв'язку між відчуттям і словом, сприйманням і словом, уявленням і словом під час формування в дитини знань про навколишній світ;
- розвиток пізнавальної діяльності;
- приділення уваги виробленню вміння орієнтуватися в сторонах предметів, які є перед дитиною;
- формування вміння працювати за інструкцією, послідовно виконувати завдання (таку роботу можна проводити під час конструювання, малювання);
- підтримку щонайменших позитивних проявів у навчанні, спілкуванні, поведінці;
- створення умов, за яких проблеми психічного розвитку дитини не перешкоджають досягненням у навчанні.

Бар'єри у навчанні в учнів з розладами аутистичного спектра (далі – РАС):

відсутні, слабо або недостатньо сформовані навички звертання уваги на людину, що говорить, навички діалогу, соціальні навички; залежність від підказок; вгадування; труднощі в узагальненні, у перенесенні набутих навичок на нові ситуації; слабка або нетипова мотивація; залежність від заохочень; сенсорні захисти.

У зв'язку з цим підтримка учнів з РАС в освітньому процесі передбачає:

- розміщення учня близько до вчителя, щоб підтримувати його і контролювати;
- спілкування, інформаційну діяльність: бесіди, екскурсії, зниження тривожності та підвищення почуття безпеки;
- діяльність зі створення відносин: спілкування «учитель – учень», «учень – учень», спілкування за межами школи;
- постійне заохочення;
- розробку системи оцінки успішності, що відображає прогрес досягнень учня, обговорення її адміністрацією та батьками дитини;
- заохочення роботи в групах, зосередженість на комунікативних навичках учня;
- ознайомлення учня з правилами, яких він має дотримуватися;
- надання консультацій і зразків виконання будь-яких завдань, які учень вважає занадто важкими для себе;
- поступове збільшення числа завдань, які учень має виконати;
- пріоритетне використання візуальних засобів, презентацій предметів і менше використання сюжетних презентацій;
- акцентування на навичках використання комп'ютера;
- подання реальних життєвих ситуацій;
- сприяння соціальному й мовному розвитку за допомогою різних технік, методів інтерактивної роботи;
- організацію заходів, спрямованих на встановлення взаємності (пісні, ігри в м'яч тощо).

Основними бар'єрами у навчанні в учнів із синдромом дефіциту уваги й гіперактивністю (далі – СДУГ) є розлади когнітивних психічних функцій (уваги, пам'яті, мислення), низька здатність робити нотатки, загальмованість, що призводить до нездатності вчитися на помилках або з опорою на попередній досвід.

За наявності дефіциту уваги з гіперактивністю дитина демонструє різні розлади особистості як усередині, так і зовні. Внутрішній розлад може виникнути, наприклад, як тривалий стан тривоги (необґрунтований страх і розчарування); емоційна нестійкість і депресія; ізоляція, відмова від інших; відраза до діяльності, байдужість.

У зв'язку з цим підтримка учнів з СДУГ в освітньому процесі передбачає:

- початок діяльності з завдання або стимулу, який приверне увагу; залучення й утримання уваги вербальними та невербальними елементами (жестами, мімікою, тоном голосу);
- надання додаткового часу для виконання конкретних завдань;
- адаптацію часу, виділеного на виконання завдання або тесту, наприклад: індивідуалізація часу, відведеного на діяльність; встановлення різних ритмів (зростання або зменшення ритму) для деяких учнів;
- використання коротких перерв під час уроку;
- недопущення різких переходів від одного виду діяльності до іншого;
- визначення способів підтримки або заохочення й похвали сильних сторін дитини, особливо в позаурочний час;
- усунення чинників, які можуть відвертати увагу дитини під час уроку;
- визначення заходів, які приємні для дитини, і заохочення її участі в них.

3.2. Організація безбар'єрного освітнього середовища для учнів з порушеннями мовлення

Опанування мовних знань на уроках української та іноземної мови, читання – мета навчання в молодших класах.

З 5 класу вони стають головним інструментом вивчення всіх шкільних предметів, а тому мають бути доскональними: дитина має безперешкодно читати, писати, вільно висловлювати свої думки. У закладі загальної середньої освіти можуть навчатися діти, **особливості розвитку усного мовлення** яких продовжують створювати **бар'єри** на шляху до успішного опанування шкільних знань (див. розділ «Дошкільна освіта»). Вони справляють негативний вплив на якість опанування писемного мовлення (читання і письма). Водночас **навчальні труднощі**

- дислексія** – особливості опанування навички читання;
- дисграфія** – особливості опанування навички запису слів, які пишуться так, як чуються (не потребують знання правил правопису);
- дизорфографія** – особливості опанування навички запису слів, які пишуться відповідно до певних правил правопису) можуть бути стосуватися читання й письма школярів, у яких попередній розвиток мовлення перебігав безперешкодно.

можуть бути стосуватися читання й письма школярів, у яких попередній розвиток мовлення перебігав безперешкодно. Представники обох означених груп відчувають необхідність у спеціальній підтримці – організації такого освітньо-розвивального середовища, яке було б спроможним задовольнити особливі мовленнєві потреби, відкриваючи безперешкодний доступ до освітніх послуг, регламентованих Законом України «Про освіту».

Розглянемо бар'єри у навчанні в дітей з порушеннями мовлення.

Особливості мовленнєвого розвитку можуть спричиняти негативний вплив на якість розуміння інструкцій до завдань у підручниках та усвідомлення самих текстів, які треба прочитати; виконання різних типів письмових завдань і письмової комунікації в цілому (виклад власних думок на папері, створення писемних повідомлень тощо). Вони можуть проявлятися в труднощах правильного усного відтворення одиниць мовлення в процесі читання та їхнього написання при виконанні письмових завдань як у дітей з порушеннями усного мовлення, так і в дітей без порушень усного мовлення.

Опанування навичок читання може супроводжуватися труднощами запам'ятовування друкованих літер; тривалим періодом формування навичок переходу від розпізнавання окремих літер до називання складів (а потім слів); наявністю замін, пропусків, додаткових літер, які мають схожі ознаки; численними помилковими здогадками (дитина не дочитує слово, а вигадує його продовження); труднощами в розумінні прочитаного тощо.

Письмові роботи дітей (списування, диктанти, творче письмо) можуть характеризуватися присутністю замін, пропусків, додаткових літер, складів слів; пунктуаційних та орфографічних помилок тощо.

Такі особливості можуть проявлятися в різному сполученні й бути притаманними читанню та письму однієї дитини. Особливості розвитку пізнавальної сфери мають вторинний характер (див. розділ «Дошкільна освіта»).

Організація **безбар'єрного освітнього середовища** для школяра з особливими мовленнєвими потребами передбачає врахування особливостей її розвитку (зокрема, висвітлених у розділі «Дошкільна освіта»), освітніх труднощів, визначення ступеня їхнього прояву й організацію необхідних пристосувань, що полягають у здійсненні адаптацій і модифікацій навчального матеріалу, а також належному рівні кваліфікації фахівців та обізнаності батьків з потребами їхніх дітей і стратегією їхньої підтримки.

Для надання підтримки дітям з особливими мовленнєвими потребами в освітньому процесі потрібно:

- своєчасно помітити труднощі, зіставити їх з усним мовленням (за наявності особливостей усного мовлення потрібно розпочати роботу саме над їхнім усуненням, налагоджуючи співпрацю з учителем-логопедом і батьками дитини; здійснювати моніторинг прогресу дитини на заняттях з учителем-логопедом з метою створення аналогічних умов успішності виконання завдань дитиною в класі);
- пристосуватися до індивідуального розкладу й маршруту дитини в процесі опанування цих навичок, що означає надати потрібну кількість часу та тренувальних вправ на засвоєння;

3. Організація безбар'єрного освітнього середовища

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

- визначити, які «опори» можуть суттєво допомогти в опануванні навичок (сприймання на слух, зорове сприймання, рухова активність, дотик тощо) й організувати ігри, у яких дитина могла б користуватися таким способом засвоєння, який є найкраще розвиненим (наприклад, часто опанування навичок читання доречніше розпочати через письмо: дитина слухає, як звучить слово, добирає потрібні букви на кожен звук (з розрізної азбуки або шляхом записування) і лише потім читає те, що утворилося в результаті таких дій тощо);
- налагодити співпрацю з усіма особами, які дотичні до навчання й виховання дитини з метою висування однакових вимог до організації освітньо-розвивального середовища в школі та вдома;
- своєчасно виявити необхідність надати додаткову психологічну підтримку й задовольнити потребу в ній, звертаючи увагу батьків та інших членів команди супроводу дитини;
- організувати підтримку дитини з опорою на загальний алгоритм пристосувань освітнього середовища відповідно до потреб дитини, наповнюючи його конкретним індивідуальним змістом.

Типи	Індивідуальні особливості
Скорочення обсягу, зниження ступеня складності матеріалу завдання, збільшення часу на виконання	Максимальне використання інтересів дитини для досягнення навчальних цілей. Активне залучення методу імпровізації (прояв гнучкості з боку педагога «тут і зараз») з метою підтримки інтересу дитини.
Міра допомоги (опори): демонстрація зразка, виконання частини завдання спільно тощо	Надання можливості розпочати виконання завдання зі спостереження за діяльністю однокласників.
Способи концентрації уваги (сильні подразники)	Організація роботи на основі тем, що становлять інтерес для дитини (техніка, обладнання, транспорт, дорожні знаки, папуги, складові різних предметів тощо).
Стиль сприймання та рівень уявлень	Виконання спеціальних завдань, спрямованих на одночасне охоплення кількох подразників та їхнє узагальнення (орієнтація на полісенсорність).

3. Організація безбар'єрного освітнього середовища

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Частота повторення виконання завдання	Повторення завдань, що вимагають узагальнення й послідовного синтезу (використання того самого матеріалу за необхідності).
Контроль і корекція виконання завдань (виправлення помилок)	Виконання завдань, спрямованих на виправлення помилок, аналогічних своїм, у контексті ігрових ситуацій.
Способи та частота релаксації	Організація відпочинку залежно від стану та бажання дитини.
Співпраця з дорослими, однокласниками	Ненав'язливе залучення до спільних видів діяльності шляхом розігрування ситуацій, що викликають інтерес у дитини. Акцентування на здібностях дитини в присутності інших дітей.

3.3. Організація безбар'єрного освітнього середовища для учнів з порушеннями слуху, зокрема учнів зі зниженим слухом, з кохлеарними імплантами

Безбар'єрність передбачає насамперед дотримання принципу універсального дизайну в організації навчання, тобто створення умов, максимально зручних і сприятливих для всіх дітей, і водночас не виключає застосування за потреби спеціальних додаткових пристосувань.

Наприклад, не готувати окремі матеріали для дитини з особливими освітніми потребами, а запланувати такі способи презентації навчальної інформації, які б включали усні пояснення, зразки, наочні інструкції, децю скороченні схематичні приклади тощо. Навіть те, що на перший погляд здається незвичним у класі (навчанні), може стати повсякденною практикою та сприяти успішності всіх дітей. Запропоновані рекомендації можна впровадити в щоденну роботу, якщо до навчання залучені діти з порушеннями слуху, зокрема зі зниженим слухом.

Основні взаємопов'язані складові освітнього процесу, які потрібно враховувати при забезпеченні доступності:

- комунікація (спілкування, взаємодія, соціальні контакти);
- навчання (академічні знання, навички, уміння застосовувати знання тощо);
- орієнтація в навколишньому середовищі, зокрема звуковому й візуальному.

Діти з порушеннями слуху можуть використовувати словесну та/або жестову мову як основний засіб спілкування й навчання. Основну мову, якою спілкується дитина, потрібно застосовувати як базову (першу) мову в навчанні. Важливе місце в навчанні, зокрема дітей, які не чують, належить опануванню словесного письмового мовлення (навички читання, письма тощо).

Діти зі зниженим слухом сприймають інформацію частково через слух (залежно від ступеня зниження слуху, можливості компенсувати порушення слуховими апаратами або кохлеарними імплантами) та через зір (важливий додатковий або основний канал отримання інформації при зниженні слуху).

Безбар'єрність в освітньому процесі для дітей зі зниженим слухом і дітей з кохлеарними імплантами передбачає **усунення перешкод у сприйманні звукової (акустичної) інформації** шляхом поєднання дублювання її засобами, що можуть сприйматися через зір (візуально) і забезпечення оптимальних умов для сприймання звукової інформації (частина учнів зможуть її сприймати, але дещо спотворено, не повністю, за наявності наочності, відсутності зайвих шумів тощо).

Для глухих дітей і дітей зі зниженим слухом, для яких основним (або одним з основних) засобом спілкування є українська жестова мова, доступність у навчанні передбачає використання жестової мови як мови навчання поряд зі словесною (переважно письмо й читання), що зумовлює необхідність для вчителя володіти жестовою мовою або використовувати послуги перекладача жестової мови.

Ще однією умовою безбар'єрності при зниженні слуху може бути додаткова підтримка у вивченні предметів мовного циклу, часткове (тимчасове) спрощення (зниження складності) словесних висловлювань – **прості речення, пояснення незнайомих слів (зокрема, за допомогою наочності), скорочення навчальних текстів тощо.**

Доступність також передбачає можливість презентації знань дитиною в різний спосіб, врахування труднощів в опануванні мови та мовлення.

Важливо наголосити, що зниження слуху впливає на соціалізацію, налагодження комунікації (що є не менш важливим для розвитку дитини, ніж навчання). Тому необхідно забезпечувати відповідну підтримку, залучати до спільних видів роботи в класі, поза класом, створювати умови для самореалізації, виявлення здібностей тощо.

Спектр і ступінь труднощів, напрями й обсяг підтримки залежать від багатьох чинників і є індивідуальними для кожної дитини.

Як один із сучасних ефективних засобів безбар'єрності можна розглядати кохлеарну імплантацію. Кохлеарна імплантація впливає на соціальне функціонування людини, а саме на взаємодію із соціальним оточенням, соціальну активність, особистісну реалізованість. Із соціального погляду кохлеарну імплантацію розглядаємо як комплекс заходів, метою якого є створення умов для усунення бар'єрів у діяльності та участі в житті громади, орієнтування в аудіальному середовищі та комунікації в широкому мовно-культурному середовищі. Отже, кохлеарну імплантацію можна розглядати як один із засобів попередження та подолання комунікативних бар'єрів.

Детальну інформацію щодо створення безбар'єрного середовища можна дізнатися з літературних джерел, наведених у додатку.

Підтримка учнів з порушеннями слуху, зокрема зі зниженим слухом, з кохлеарними імплантами в освітньому процесі передбачає:

- забезпечення достатнього освітлення для того, щоб бачити обличчя всіх, хто залучений або може бути залученим до розмови, та орієнтуватися в загальному контексті (ситуації) спілкування; бачити наочність, підписи тощо;
- розміщення дитини в класі, яке забезпечить їй звукову й зорову доступність, зокрема вибір місця ближче до вчителя та дошки;
- забезпечення можливості для дитини завжди бачити обличчя вчителя, коли він говорить (уникнення ситуацій, коли вчитель говорить, відвернувшись від дитини);
- дотримання слухової робочої відстані – відстані, на якій дитина здатна сприймати акустичні сигнали;
- зниження рівня загального шуму й відлуння, уникнення полілогу (говоріння по черзі) (мінімізація фонового шуму від внутрішніх (робота технічних засобів, переміщення стільців, навчального обладнання тощо) і зовнішніх (з коридорів, інших класів, вулиці, ігрових майданчиків тощо) джерел);
- дотримання природного темпу, гучності, виразності мовлення, артикуляції (занадто гучне та/або уповільнене мовлення утруднює розуміння);
- широке використання наочності, схем, таблиць, макетів, піктограм, інсценування тощо (підкріплення словесної інформації наочностю);
- надання зразка виконання завдання;
- використання підписів, дублювання усної інформації в письмовій формі, використання конспектів занять, фільмів і відео із субтитрами, слайдів з текстом, який озвучується, тощо;
- уникання тривалого монологу вчителя, занадто розгорнутих речень; використання чітких, покрокових, візуалізованих інструкцій; зниження складності (за потреби) усних повідомлень і письмових текстів, пояснення нових, незнайомих слів, абстрактних понять з опорою на наочність і досвід дитини;
- збільшення часу на виконання завдань;
- повторення матеріалу й закріплення навичок перед вивченням нового;

- врахування специфічного слухо-зорового сприймання мовлення (зокрема, важкості записувати й одночасно слухати тощо);
- володіння вчителем жестовою мовою або залучення перекладача жестової мови (дотримання правил організації навчання за участі перекладача жестової мови), якщо дитина користується жестовою мовою;
- варіативність і множинність способів викладання навчального матеріалу вчителем, виконання завдань і презентації знань дітьми (замість усної відповіді запропонувати письмову; замість написання диктанту – інше письмове завдання, тест тощо);
- за потреби додаткова індивідуальна допомога в навчанні, консультування (додаткова підготовка до уроків і закріплення матеріалу після уроків з учителем, асистентом учителя, батьками);
- мотивування дитини за допомогою створення позитивної атмосфери з опорою на її досвід та інтереси, заохочення (підбадьорювати, хвалити, відмічати навіть найменші успіхи тощо).

Умови забезпечення безбар'єрності:

- вчасне виявлення порушень слуху в дитини, вчасне оптимальне слухопротезування, залучення до системи супроводу;
- забезпечення комунікації з дитиною із застосуванням різних засобів (словесна, жестова мова) залежно від індивідуальних потреб дитини й запитів батьків;
- доступність корекційно-розвиткових послуг (занять) з розвитку слухового сприймання, мовлення та іншого відповідно до рекомендацій фахівців інклюзивно-ресурсного центру;
- застосування сучасних підходів, методик, прийомів забезпечення доступності в навчанні, зокрема в інклюзивному класі: диференційоване викладання; множинні способи представлення навчального матеріалу тощо;
- використання технічних засобів звукопідсилення, спеціальних допоміжних засобів, комп'ютерних корекційно-розвиткових і навчальних програм;
- програмне забезпечення (у смартфонах, ноутбуках тощо), що здійснює словесно-жестовий переклад, переклад усного мовлення на писемне, титрування;

3. Організація безбар'єрного освітнього середовища

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

- психологічна підтримка в адаптуванні до нових умов, соціалізації, подоланні психологічних проблем (зокрема, інколи діти можуть відмовлятися носити слухові апарати, користуватися FM-системою або іншими допоміжними пристроями, сидіти поряд з асистентом вчителя тощо, оскільки це привертає небажану увагу);
- організація командної роботи вчителя, сурдопедагога, психолога, сурдолога та інших фахівців, спільне планування процесу навчання;
- співпраця з батьками, допомога їм, забезпечення інформацією та навчальними матеріалами (за потреби).

3.4. Організація безбар'єрного освітнього середовища для учнів з порушеннями зору

Порушення зору створюють значні перешкоди в орієнтуванні в просторі – на території освітнього закладу, у будівлі, побутових приміщеннях, а також у межах навчального середовища.

Для забезпечення орієнтування в будівлі й безпечного переміщення школярів з порушеннями зору **повинні бути обладнані відповідні тактильні орієнтири:**

- направні поручні в коридорах і рельєфні позначення на дверях до навчальних та інших приміщень;
- схеми приміщень з рельєфним текстом, зображенням або написами шрифтом Брайля; рельєфні плани на сходових майданчиках та у вестибюлі;
- тактильне покриття підлоги перед перешкодами й місцями зміни напрямку руху (підйомами, сходами, поворотами коридорів тощо);
- небезпечні для учнів з глибокими порушеннями зору місця (наприклад, сходи, дерева біля освітнього закладу тощо) повинні мати огорожі для їхньої повної безпеки;
- у туалетах і душових кабінах, у спортивній роздягальні вентиля для гарячої та холодної води мають бути різної форми.

Також необхідно створити зручне для орієнтування учнів з порушеннями зору середовище в шкільній їдальні.

Водночас важливо підтримувати вміння дітей пересуватися та орієнтуватися в класі та школі самостійно. Необхідні тренування та підтримка таких навичок.

На входах, у будівлі школи, ліфтових кабінах і побутових приміщеннях необхідно використовувати звукові маячки.

Важливі й візуальні орієнтири – яскраві кольорові умовні позначення, пофарбовані яскравими кольорами огорожі, вказівники, надписи й підсвічування в затемнених місцях (наприклад, у шафах для книг, одягу тощо).

- Перша й остання сходинки кожного сходового підйому повинні бути пофарбовані в контрастні кольори для візуального попередження дітей зі зниженим зором.

Контрастне маркування (контрастні позначення на дверях, контрастні смуги на сходах тощо) дозволяє учням з порушеннями зору отримувати інформацію про наявність перешкод.

- Також необхідно організовувати спеціальні робочі (навчальні) місця для школярів з порушеннями зору для безпечної та комфортної освітньої діяльності. Їхнє облаштування спрямоване на усунення надмірних фізичних, динамічних, статичних, сенсорних, емоційних та інтелектуальних навантажень і має унеможливити погіршення здоров'я або травматизм учнів з порушеннями зору.
- Робоче (навчальне) місце має бути забезпечене додатковим індивідуальним джерелом світла (відповідно до рекомендацій лікаря-офтальмолога). Шкільну парту рекомендується зафіксувати й забезпечити обмежувальними бортиками, що забезпечить стабільність робочої зони (за рекомендацією тифлопедагога).
- У приміщенні класу (спеціального кабінету) необхідно передбачити місця для зберігання брайлівських книг, зошитів, індивідуальних тифлотехнічних та оптичних засобів, а також дидактичних матеріалів, виконаних рельєфно-крапковим шрифтом.

Ці та низка інших спеціальних заходів дозволяють учням з порушеннями зору вільно орієнтуватися, пересуватися, навчатися та брати участь у житті закладу освіти.

Забезпечення для учнів з порушеннями зору безбар'єрного освітнього й інформаційного середовища передбачає:

наявність і використання учнями з порушеннями зору засобів корекції та компенсації пізнавальних можливостей:

- оптичних пристосувань і тифлоприладів (луп – ручних, опорних, стаціонарних; окулярів – мікроскопічних, телескопічних, гіперокулярних; монокулярних і бінокулярних; проєкційних збільшувальних апаратів – епі- та діапроєкторів);
- рельєфно-графічних і друкованих (зі збільшеним шрифтом) підручників і навчальних посібників, а також спеціальних підставок для книг;
- рельєфно-наочних посібників, об'ємних або рельєфних макетів і моделей;
- грифелів і приладів для ручного письма за Брайлем, плоского письма й рельєфного малювання;

- спеціальних друкарських машинок тощо;

наявність і використання учнями з порушеннями зору наступних інформаційно-комунікаційних засобів:

- сканувального пристрою;
- персонального мультимедійного комп'ютера (з програмою екранного збільшення й читання);
- брайлівського дисплея;
- принтерів для текстів плоскодруківаним шрифтом і шрифтом Брайля;
- синтезаторів мовлення;
- бібліотеки відповідних комп'ютерних програм;
- засобів для користування аудіокнигами тощо.

Зміст підручників і навчальних посібників для учнів з порушеннями зору загалом не відрізняється від змісту посібників для учнів з нормальним зором. Однак в оформленні цих підручників і навчальних посібників є певна специфіка.

Тексти в підручниках для учнів з глибокими порушеннями зору мають бути надруковані рельєфно-крапковим шрифтом Брайля та містити рельєфні малюнки, креслення та схеми. Для учнів, що мають залишковий зір, необхідні підручники, що поєднують рельєфний і кольоровий друк.

У підручниках для школярів зі зниженим зором використовується збільшений плоскодруківаний шрифт та адаптовані кольорові ілюстрації (зі зменшеною кількістю дрібних деталей і чітким виділенням контурів зображень).

Вагоме місце в освітньому процесі займає також **застосування сучасних спеціальних технічних засобів**. Особливе місце серед них займає комп'ютер, завдяки якому учень з порушенням зору отримує широкий доступ до навчальної та соціально-культурної інформації, а також до міжособистісної комунікації – навчально-пізнавальної та індивідуально-особистісної.

Для вивчення дисциплін гуманітарного циклу потрібна наявність:

- аудіокниг, озвучених уроків та аудіопідручників, записаних на цифрові носії;
- тифлоплеєра з функцією диктофона для відтворення;
- портативного пристрою для читання.

Крім того, мають бути передбачені:

- обладнання приміщень спеціальними шкільними меблями відповідно до вікових і фізичних можливостей учнів;
- застосування призначених офтальмологом засобів корекції зору;
- підвищення норм освітленості в приміщеннях, що дозволяє регулювати природне освітлення.

Для занять фізичною культурою також потрібне спеціалізоване спортивне обладнання:

- спеціальні тренажери й інвентар;
- бігові доріжки;
- велосипеди-тренажери тощо.

Особливості роботи педагогів з такою дитиною:

- В організації робочого місця, обсягу матеріалу, наочності й методів навчання необхідно враховувати конкретний зоровий діагноз. Наприклад, дитину з короткозорістю треба посадити ближче до дошки, а дитину з далекозорістю – далі від неї.
- Якщо вчитель показує завдання на дошці, то він має переконатися, що дитина все бачить.
- Мовлення вчителя має бути чітким, виразним, зрозумілим. Учитель має вголос коментувати всі свої дії (малювання, показування, письмо тощо).

3. Організація безбар'єрного освітнього середовища

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

- Щоб залучити учнів з порушеннями зору у фронтальну роботу класу, необхідно підготувати для них індивідуальний роздатковий дидактичний матеріал, наприклад картки, таблиці, схеми.
- Не перебільшувати обсяг домашніх завдань, щоб не перевантажувати зір.
- В освітньому процесі насамперед дотримуються режиму дозованого зорового навантаження під час навчання письма й читання, роботи з наочним матеріалом, перегляду відеоінформації тощо.

В освітньому процесі насамперед дотримуються режиму дозованого зорового навантаження під час навчання письма й читання, роботи з наочним матеріалом, перегляду відеоінформації тощо.

3.5. Організація безбар'єрного освітнього середовища для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку

Порушення інтелектуального розвитку – це системне порушення пізнавальної діяльності внаслідок органічного ураження кори головного мозку, що не прогресує.

Залежно від інтенсивності ураження кори головного мозку порушення інтелектуального розвитку в дітей можуть виявлятися різними якісними характеристиками прояву: від легкого до помірного, важкого та глибокого ступеня. Ступінь прояву інтелектуальних порушень відбивається на особливостях психофізичного розвитку дитини.

Попри труднощі формування уявлень і набуття знань та навичок, за умови організованого корекційно-розвивального навчання й використання спеціальних методів, прийомів і засобів діти з порушеннями інтелектуального розвитку мають можливості для розвитку й навчання.

Особливі освітні потреби дітей з порушеннями інтелектуального розвитку обумовлені специфікою порушень пізнавальної діяльності та психічного розвитку, що визначає особливу логіку організації освітнього процесу й корекційно-розвиткових послуг і відображено в структурі та змісті освіти:

- потреба в особливій організації освітнього середовища, що характеризується доступністю змісту та предметно-практичним характером навчання;
- потреба у використанні спеціальних методів, прийомів і засобів навчання (зокрема, допоміжних та альтернативних засобів комунікації);
- потреба в цілеспрямованому навчанні прийомів навчальної діяльності (розуміння інструкції, аналіз способу виконання завдання, виконання за зразком і допомогою, самоконтроль діяльності);
- потреба в корекції та розвитку психічних процесів;
- потреба у формуванні знань та умінь, що сприяють соціальній адаптації;
- потреба в засвоєнні морально-етичних норм поведінки, опануванні практичних навичок спілкування з іншими людьми;
- потреба в трудовій і професійній підготовці;

- потреба у створенні психологічно комфортного середовища: атмосфери прийняття в класі, ситуації успіху на уроці або під час іншої діяльності.

Означені особливі освітні потреби обумовлені особливостями психофізичного розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку й можуть проявлятися по-різному. Отже, **важливо застосовувати різноманітні форми організації навчання**, що сприятиме успішній соціальній адаптації учнів.

Освітні труднощі в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку спричинені певними особливостями функціонування пізнавальної діяльності.

Зниження пізнавальної активності, що обумовлено уповільненням темпу психічних процесів, позначається на процесі опанування життєво необхідних знань і навичок. Знання учнів про довкілля є неповними й зазвичай спотвореними, а їхній життєвий досвід украй бідний. Діти з порушеннями інтелектуального розвитку мають виражені труднощі в сприйманні навколишнього середовища: не досліджують предметів, не виявляють зацікавленості й не ставлять запитань дорослим.

Учні мають труднощі в процесі запам'ятовування навчального матеріалу. Точність і міцність запам'ятовування як наочного, так і вербального матеріалу доволі низька. Дітям складно використовувати вже засвоєні знання в нових умовах. Також труднощі виявляються в процесі спілкування з дорослими й однолітками. Мовлення вирізняється збідненістю як пасивного, так і активного словника. Дітям складно підпорядкувати свою поведінку вимогам, які висувають батьки, вчителі, дитячий колектив. Їм властиві безініціативність, відсутність мотивації як у навчальній, так і в ігровій та трудовій діяльності.

Учні мають стійкі виражені труднощі в опануванні програмового матеріалу з мови, читання, математики, в ознайомленні з навколишнім середовищем тощо; не цікавляться і не ставлять запитань дорослим стосовно процесів і явищ у природі й соціумі. Освітні труднощі можуть мати різний ступінь прояву залежно від інтелектуальних можливостей учнів і створюють певні бар'єри для успішного навчання та соціальної адаптації дітей в закладі освіти.

Шляхи подолання освітніх труднощів (підтримка)

Для успішної реалізації освітніх завдань на основі забезпечення індивідуального підходу до учнів з порушеннями інтелектуального розвитку мають бути створені певні умови.

Урахування особливостей пізнавального розвитку дітей.

Необхідно пам'ятати, що учні з порушеннями інтелектуального розвитку мають обмежені можливості пізнавальної діяльності, не можуть швидко та правильно реагувати й обробляти інформацію з навколишнього середовища. Тож цим дітям важливо надавати підтримку й допомогу, максимально враховуючи їхні інтелектуальні можливості.

Урахування конкретної ситуації впливу.

Для встановлення особистого емоційного контакту вчителю вкрай важливо використовувати невербальні засоби мови: жести, міміку, виразність мовлення, погляд, але робити це треба обережно. Важливо враховувати обставини, які зумовили вчинок учня. Неадекватна поведінка дитини може бути спричинена загостренням хвороби, втомою, конфліктними емоційними переживаннями.

Індивідуальний підхід до оцінювання.

Учні з порушеннями інтелектуального розвитку важко адаптуються до умов шкільного навчання. Вони відчують труднощі під час засвоєння правил шкільного життя, неточно розуміють настанови вчителя, тому досить часто їхня поведінка оцінюється негативно. Позитивну ж поведінку дітей учителі сприймають часто як належне і ніяк не оцінюють. Найменші успіхи учня в навчанні, прояви старанності заслуговують на заохочення.

Забезпечення доброзичливого клімату в колективі.

Учні з порушеннями інтелектуального розвитку важко адаптуються до умов шкільного навчання. Вони відчують труднощі під час засвоєння правил шкільного життя, неточно розуміють настанови вчителя, тому досить часто їхня поведінка. Психічний розвиток дитини з порушеннями інтелектуального розвитку значною мірою залежить від того, як її сприйматиме найближче оточення. Створення доброзичливого психологічного клімату в колективі, формування в дітей прагнення допомогти одне одному,

підтримати – усе це позитивно позначиться на ефективності педагогічної роботи й реалізації принципу індивідуального підходу.

Індивідуалізація завдань.

Залежно від індивідуальних особливостей учня й характеру труднощів, які викликає в нього навчальна діяльність, варто пропонувати завдання в різній формі, а саме:

- за несформованості фонематичного сприймання (у початкових класах) замість диктанту можна використовувати списування тексту;
- за виявлення труднощів під час письма за зразком (у період опанування грамоти) можна пропонувати письмо за контуром чи опорними крапками в зошитах;
- за наявності труднощів із запам'ятовуванням словесної інструкції можна використовувати наочну: таблиці, умовні позначення тощо;
- за неможливості зрозуміти хід виконання задачі треба показати аналогічну, розв'язану раніше або запропонувати виконати її практично.

Провідним завданням має бути активізація вольових зусиль учнів, їхньої самостійності, підтримання інтересу до виконання навчальної роботи.

Досить важливо, працюючи з такими дітьми, звертати увагу на проблеми в навчанні, бо від їхнього подолання залежатиме успішність у подальшому навчанні й соціалізації.

3.6. Організація безбар'єрного освітнього середовища для учнів з порушеннями опорно-рухового апарату

Порушення опорно-рухового апарату – це збірне поняття, яке охоплює рухові розлади, які впливають на здатність особи керувати рухами свого тіла та різняться за причинами виникнення й характером прояву.

Залежно від природи виникнення порушення опорно-рухового апарату в дітей умовно можна розподілити на такі групи:

- порушення моторної сфери внаслідок захворювань нервової системи (дитячий церебральний параліч (далі – ДЦП), поліомієліт);
- вроджені порушення опорно-рухового апарату (зокрема, вроджені деформації стоп, аномалії розвитку хребта, недорозвиток кінцівок тощо);
- набуті захворювання та травми опорно-рухового апарату (травматичні ушкодження спинного мозку, головного мозку, кінцівок тощо);
- порушення опорно-рухового апарату спадкової етіології з прогресивними м'язовими атрофіями.

Найчисленнішу групу серед осіб з порушеннями опорно-рухового апарату становлять **діти з церебральним паралічем**. За ступенем тяжкості порушень рухових функцій і за ступенем сформованості рухових навичок у дітей виділяють рухові порушення тяжкого, середнього й легкого ступеня.

Специфіка порушень рухової сфери та психічного розвитку визначає особливу логіку організації освітнього процесу й корекційно-розвиткових послуг та зумовлює **освітні потреби**, до яких належать:

- потреба в діяльності з урахуванням медичних рекомендацій (дотримання ортопедичного режиму);
- потреба в особливій організації освітнього середовища, що характеризується доступністю освітніх і корекційно-розвивальних заходів;

- потреба у використанні спеціальних методів, прийомів і засобів підтримки (зокрема, спеціалізованих комп'ютерних та асистивних технологій), що забезпечують реалізацію «обхідних шляхів» навчання;
- потреба в наданні послуг асистентів вчителя й дитини;
- потреба в адресній допомозі щодо корекції рухових, мовленнєвих, пізнавальних і соціально-особистісних порушень;
- потреба в індивідуалізації освітнього процесу з урахуванням структури рухового порушення та варіативності проявів.

На всіх етапах освіти дітей з порушеннями опорно-рухового апарату має бути належно забезпечено командну взаємодію всіх фахівців, які здійснюють психолого-педагогічне вивчення, супровід, підтримку, беруть участь у розробці індивідуальної програми розвитку, її реалізації та за необхідності коригування.

Освітні труднощі в дітей з порушеннями опорно-рухового апарату спричинені певними особливостями функціонування рухової сфери, які можуть бути притаманні дитині як окремо, так і в різних поєднаннях. Учні мають різний рівень мобільності. Вони можуть ходити самостійно або послуговуватися допоміжними засобами пересування (наприклад, ходунками або колісними кріслами). Деякі учні також можуть мати проблеми з контролем своїх м'язових рухів, що може вплинути на їхню координацію та результативність (правильність) виконання письмових завдань на уроках української мови, математики та інших.

При ДЦП часто спостерігається порушення мовлення, як-от дизартрія (порушується звуковимова, мелодичність, інтонація мовлення, темп і ритмічність, утруднюється дихання при розмові). Учням може бути складно спілкуватися на основі вербального мовлення (говорити), опанувати навички читання. Отже, різноманітність проявів рухових порушень обумовлює багатоаспектність корекційно-розвиткової роботи з дітьми, що охоплює рухову, сенсомоторну, мовленнєву, особистісну сфери розвитку.

Кожна дитина, яка має рухові порушення, потребує ретельного вивчення її фізичного та психічного розвитку, визначення відповідних корекційно-розвивальних заходів у спеціально організованому освітньому середовищі. Це реалізується на основі використання гнучкого корекційно-розвивального забезпечення в закладах освіти.

Шляхи подолання освітніх труднощів (підтримки)

Урахування сильних сторін дітей з порушеннями опорно-рухового апарату.

Більшість учнів мають сформовані типові мовленнєві й мисленнєві навички й можуть навчатися, як будь-яка інша дитина (але з додатковим корегуванням задля допомоги з руховими труднощами). Вони здатні керувати власною поведінкою, контролювати власний емоційний стан, можуть бути активними й успішними щодо розв'язання завдань і проблемних ситуацій у соціально-освітньому середовищі за умови врахування їхніх пізнавальних можливостей і відпрацювання соціально-адаптивних навичок і вмінь.

Варіативність стилів освітньої взаємодії.

Необхідно зосередитися на тому, що учні можуть зробити. Визначити їхні потреби, сильні сторони, уподобання, позитивні зусилля та заохочувати їх. Ставлення вчителя має значення й може сприяти підвищенню активності учня в освітньому процесі (навчанні).

Використання різних способів спілкування.

Окрім вербального супроводу й інструктажу, може допомогти використання візуальних інструкцій і методів практичної демонстрації. Наприклад, можна продемонструвати завдання, попросити учня продемонструвати або використати візуальні розклади чи плакати, щоб окреслити або змодельювати завдання.

Збільшення часу для засвоєння навичок.

Деяким учням може знадобитися більше часу, щоб опрацювати й засвоїти нові навички навчальної діяльності в класі. Може бути корисним розбивання навчальних завдань, під час яких формуються поняття про ті чи інші явища або процеси, способи діяльності, на менші складові, які легше сприймати, але треба вивчати в певній послідовності.

Підбір допоміжних пристроїв.

Деякі діти з порушеннями опорно-рухового апарату можуть мати допоміжні пристрої, якими вони послуговуються задля покращення спілкування або соціальної участі. Наприклад, вони можуть використовувати адаптовану клавіатуру, щоб мати змогу писати. Необхідно використовувати технології, які найкраще співвідносяться з освітніми цілями, завданнями й потребами учнів.

Урахування тривалості перебування учня в певному статичному положенні (сидіти, стояти).

Деяким учням може знадобитися додаткова допомога, щоб підтримувати свою поставу. Це може попередити втому й виникнення больового симптому. Відтак можуть знадобитися крісла-мішки або подушки. Необхідно подбати про забезпечення оптимальних умов (місце, поза для сидіння тощо).

Забезпечення мобільності фізичного простору для руху.

Необхідно забезпечити фізичний простір і переконатися, що траєкторія пересування для учня доступна й без бар'єрів. Може знадобитися певна перевірка: чи доріжки в класі достатньо широкі, щоб учень міг легко пройти, чи немає на підлозі незакріплених предметів тощо.

Мотивування та зворотний зв'язок.

Потрібно створювати й підтримувати ситуацію успіху. Підтримувати, позитивно схвалювати, за необхідності виправляти, допомагати, коли учень припускається неточностей, помиляється при виконанні завдань. Зменшувати допомогу поступово, залежно від рівня сформованості навички, здібностей (компетенцій).

Навчання учня з порушеннями опорно-рухового апарату має поєднуватися з оздоровленням і лікуванням, комплексним корекційно-реабілітаційним супроводом.

Посилання на ресурси з питань організації безбар'єрного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами відповідно до типів порушень.

Потужний стрес і травматичний досвід, які зумовила російська агресія проти України, – бар'єри, що стають на шляху до повноцінного та здорового життя.

Щоб ці бар'єри усунути, потрібно піклуватися про психічне здоров'я. Зокрема, проводити систематичну роботу щодо відновлення та збереження психічного здоров'я, яка забезпечить доступ до якісної допомоги всім учасникам освітнього процесу.

Вагомого значення для забезпечення якісного освітнього процесу набуває створення психологічно комфортного середовища в закладах освіти, своєчасної підтримки педагогічних працівників і залучення батьків до освітнього процесу. Зокрема, надання педагогами психологічної допомоги дітям, які переживають вплив кризових подій, навчання їх технік зняття психічного напруження. Діти не мають великого життєвого досвіду або фізичної та емоційної зрілості, як дорослі, і вони реагують на стресові переживання та розуміють їх по-іншому. Тому й психологічна допомога має відповідати їхнім потребам.

Перша психологічна допомога (далі – ППД) є одним з низки заходів у відповідь на надзвичайні події, у яких може опинитися дитина, і передбачає уважне ставлення до реакцій малюка, активне слухання та за потреби практичну допомогу в задоволенні базових потреб і розв'язанні нагальних проблем. Особливої уваги потребують діти, батьки яких захищають країну, з родин внутрішньо переміщених осіб, ті, які повернулися з-за кордону й переймають тривожність від батьків, що опинилися в новій реальності з постійною загрозою життю. Надання ППД не передбачає значної професійної підготовки, – достатньо педагогічних знань, отриманих у межах загальноосвітнього психологічного інформування та природної здатності проявляти співчуття, людяність. Педагог, який постійно взаємодіє з дитиною, може надавати таку допомогу – помічати, слухати й обговорювати. Опанування навичок надання ППД й розуміння реакцій на кризові події дає можливість дошкільним педагогам не лише допомагати дітям, але й застосовувати ці навички у власному житті.

Діти з особливими освітніми потребами мають особливості когнітивних функцій, психоемоційних процесів, сенсорного й моторного розвитку. Вони можуть відчувати труднощі в розумінні значення подій і сприйманні інформації про обставини, у яких перебувають, особливо, якщо ці обставини швидко змінюються. Ці діти можуть відмовлятися брати участь у спільних з іншими дітьми видах діяльності, можуть прагнути ізолюватися тощо.

4. Організація соціально-психологічної безбар'єрності в закладі загальної середньої освіти

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Щоб не допустити ускладнення й погіршення психологічного стану дітей з особливими освітніми потребами, педагоги мають звертати увагу на відвернення вторинної психологічної травми шляхом організації комфортного, інклюзивного та розвивального освітнього середовища, забезпечення для дітей заходів, спрямованих на запобігання психологічному травмуванню.

Посилання на ресурси з питань психологічної допомоги учасникам освітнього процесу.

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Бажаємо успішного впровадження безбар'єрності в освіті!

Нехай кожен крок на цьому шляху допомагає створювати доступне, інклюзивне та комфортне середовище для всіх учасників освітнього процесу. Ваші зусилля мають велике значення для побудови суспільства, де кожен має рівні можливості для навчання і розвитку.

